

آزاده حقیقت
دانشجوی کارشناسی ارشد تاریخ

امیر کبیر بنیانگذار اصلاحات در ایران

بیستم دی ماه سالروز شهادت بزرگمردی است که در برهه‌ای از زمان نام او بر تارک تاریخ سیاسی ایران درخشید. وی با انجام اقداماتی درخشان در دستگاه حکومت وقت، نام خود را جاودان ساخت. سالروز شهادتش بهانه‌ای است تا گوشه‌هایی از زندگی این مرد بزرگ - امیرکبیر - را بررسی کنیم.

میرزا محمدتقی خان قائم مقام فراهانی، ملقب به امیرکبیر در میان سال‌های ۱۲۱۰ تا ۱۲۱۴ هجری قمری در یکی از روستاهای فراهان عراق متولد شد. پدرش کربلایی قربان و مادرش فاطمه‌سلطان دختر استاد شاه محمد بنا، اهل فراهان بود.

وی از همان ابتدای کودکی هوش و درایت بسیاری را در کسب علم و دانش از خود نشان داد و همین موضوع باعث شد که قائم مقام در تعلیم و تربیت او کوشش فراوان نماید. میرزا ابوالقاسم خان قائم مقام فراهانی از جمله کسانی است که در رشد و بالندگی شخصیت امیرکبیر تاثیر به سزایی داشت. وی علاوه بر مقام سیاسی و ادبی مهمی که در دربار قاجار داشت، مربی و آموزگار پسران ولیعهد قاجار نیز بود و در تعلیم و تربیت آنان کوشش خاص داشت و زمانی که درایت و هوش سرشار میرزا تقی‌خان را دید به پرورش و تربیتش دل بست و باعث پیشرفت امیرکبیر در مشاغل درباری و دیوانی شد.

آغاز به کار میرزاتقی‌خان را در دربار قاجار باید در سنین سی تا سی و سه سالگی دانست. وی در این برهه از حیات خویش وارد دستگاه عباس میرزا ولیعهد و نایب‌السلطنه ایران گردید و به دلیل قوه‌ی ادراک و هوش فوق‌العاده‌ی خود مورد توجه قائم مقام فراهانی قرار گرفت و به دستور قائم مقام وزیر عباس میرزا، به سمت لشکر نویسی، زبردست میرزا محمدخان زنگنه امیرنظام نایل آمد و سپس به مقام منشی‌گری نظام ارتقا یافت و در این سمت بود که به علت آشنایی با آداب و معاشرت غریبان و حسن سلوک با مامورین و اتباع خارجی در شمار هیات اعزامی به روسیه در زمان فتحعلی شاه به آن کشور سفر کرد.

در سال ۱۲۳۴ هجری که ناصرالدین میرزا مامور به اقامت در تبریز شد، میرزا تقی خان به ریاست سپاه آذربایجان و پیشکاری ولیعهد منصوب گردید. امیرکبیر در انجام خدمات اداری موفقیت‌های چشمگیری را کسب کرد. لیاقت و کاردانی امیرکبیر سبب شد که وی به صدراعظمی ناصرالدین شاه نایل شود. سیاست امیرکبیر در آغاز دوره سلطنت ناصرالدین شاه شامل دو بخش سیاست داخلی و سیاست خارجی است که هر کدام جداگانه بررسی خواهد شد.

الف) سیاست داخلی، اصلاحات اساسی

امیرکبیر دست‌پروده‌ی قائم مقام بود. وی با ویژگی‌های شخصیتی که داشت، در تاریخ دولت ایران خوب درخشید. بسیار پرکار بود و مسوول بود و در همان

با نظارت دقیق بر اعمال کارکنان عالی‌رتبه‌ی دولت و ولایات و حکام ولایات، از هر گونه سوءاستفاده‌های مالی و اقتصادی و زورگویی بر مردم جلوگیری کرد. اصلاحات امیرکبیر باعث شد گروهی از درباریان که منافع خود را در خطر می‌دیدند، در برابر وی صف‌آرایی نمایند و برای برانداختن او کوشش کنند و شاه کشور را بر علیه او تحریک نمایند که از آن جمله می‌توان به میرزاآقاخان نوری و مادر ناصرالدین شاه، مهدعلیا اشاره کرد.

ب) سیاستمدارانه در سیاست خارجی

امیرکبیر در سیاست خارجی خود و در ایجاد روابط با بیگانگان و کشورهای اروپایی بسیار محتاطانه و به عبارتی سیاستمدارانه عمل می‌کرد. وی علاوه بر اینکه برای برقرار کردن روابط دوستی و سیاسی با کشورهای اروپایی تلاش می‌کرد و درصدد بود که قیودی را که بر اساس عقد معاهدات سابق به دولت و ملت ایران تحمیل شده بود از میان بردارد، همواره در تلاش بود که از هر گونه قدرت‌یابی و نفوذ عمال خارجی در ایران جلوگیری نماید. از دیگر اقدامات امیرکبیر در راستای سیاست خارجی وی، توسعه‌ی دستگاه وزارت امور خارجه بود که در این راستا می‌توان به تاسیس سفارتخانه‌های دائمی در لندن و پترزبورگ، ایجاد کنسولگری در بمبئی، عثمانی و قفقاز اشاره کرد. وی همچنین مخالف این موضوع بود که مشکلات داخلی ایران با دخالت و مصلحت‌اندیشی خارجیان حل و فصل گردد.

امیر در همین راستا، در مورد حل فتنه سالار در مشهد گفت: «اگر بیست هزار سرباز ایرانی در این ماجرا تلف شود، بهتر از این است که این امر با دخالت بیگانگان حل و فصل گردد».

در زمان امیرکبیر هم نظم برقرار بود و هم سیاست خارجی برنامه داشت. امیرکبیر با درایت و برنامه‌ی دقیق، دامنه‌ی روابط ایران را با کشورهای خارجی گسترش داد و برای اولین بار با اتریش، روس و آمریکا روابط بازرگانی ایجاد کرد. در زمان وی تجارت داخلی و خارجی رونق یافت و منابع و درآمدهای دولت رو به فزونی نهاد. وی با سیاست‌های منطقی و هوشیارانه‌ی خود باعث بالا بردن درآمد ایران از شیلات گردید. در زمان محمدرضا شاه درآمد ایران از شیلات که به دست روس‌ها اداره می‌شد، شش هزار تومان بود که در اواخر کار امیر، این درآمد از شیلات که به دست ایرانی‌ها اداره می‌شد، به سی هزار تومان رسید.

امیرکبیر هرگز بدون بررسی و تفکر، قراردادی را چه در زمینه‌های سیاسی و چه در مسایل تجاری با اروپاییان امضا نکرد و هیچ تحمیلی را از سوی آنان نپذیرفت.

در امر صنعت، امیرکبیر حمایت از صنعت، معدن، تجارت و زراعت را ابعاد تازه‌ای بخشید. امنیت اجتماعی را برای کارهای صنعتی تامین کرد و منافع صنعتگران را در بازار داخلی و خارجی در مقابل هجوم اجناس خارجی

ابتدای صدارتش اقداماتی را در جهت ترقی و پیشرفت کشور انجام داد و از هیچ کوششی در راستای رسیدن به اهدافش فروگذار نکرد.

وی در همان ابتدای صدارتش نفوذ بسیاری از درباریان را برانداخت؛ مستمری‌های فوق‌العاده‌ی او که بسیاری از درباریان با توجه به القایشان دریافت می‌کردند، قطع کرد؛ امور اداری را تمرکز داد؛ به وضع مالیات‌ها و درآمدهای دولت پرداخت و بودجه‌ی کشور را تنظیم کرد که این اقدام تا آن زمان در ایران بی‌سابقه بود. همچنین به ایجاد تعادل بین درآمدها و هزینه‌های دولت پرداخت؛ سیستم سپاهیگری در ایران را نظم داد و به تشکیل سپاه منظم تحت‌السلاح پرداخت؛ ملوک‌الطوایفی‌ها را از میان برد و روسای ایلات را که قدرت زیادی پیدا کرده بودند سرکوب کرد و به گسترش معارف و علوم زمان پرداخت و برای این کار از اصول و معارف اروپایی الگوبرداری کرد. امیرکبیر را باید بانی و موسس فرهنگ نوین ایران دانست. او با احیای روزنامه و تاسیس مدرسه‌ی دارالفنون و انتشار کتب فنی و بهداشتی و اعزام دانشجویان به اروپا و استخدام معلمین اروپایی، نقش بزرگی را در فعالیت‌های اصلاح‌طلبانه آن روزگار بر عهده گرفت. و در زمینه اقتصادی با تاسیس کارخانه‌های تصفیه قند و شکرسازی در مازندران و بلورسازی در تهران، اصفهان و قم و کاغذسازی در تهران و... و تشویق صنعتگران و صاحبان صنایع رونق اقتصادی را در ایران آن عصر احیا کرد.

وی در اصلاحات اداری خود با تعیین مشاغل و میزان حقوق و مقرری در هر شغل، جلوی هر گونه رشوه‌خواری، سستی و کاهلی در انجام امور اداری را گرفت و همچنین

سازمان ملی جوانان، فرصتی برای پویایی و سازندگی

فرین مهرنگ

یکی از مواردی که در کشور از اهمیت ویژه ای برخوردار بوده، جوان باوری و جوان گرایی است. زیرا دوران جوانی بهار زندگی انسان‌هاست. این دوران فرصت خوبی برای خودسازی، پویایی و سازندگی در عرصه های گوناگون زندگی است. زیرا جوانان ارزنده ترین ذخایر و سرمایه‌های هر کشوری به شمار می‌آیند. با توجه به جوان بودن جامعه‌ی کشور و دگرگونی‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و... که در دوران معاصر با آن مواجه بوده و هستیم، حمایت و مطالعه چگونگی نیازهای این نسل از اساسی‌ترین اولویت‌های برنامه آینده کشور محسوب می‌شود.

زیرا نسل جوان امروز کارآمدان فردای کشور هستند. اثبات ارزش و اعتبار منابع انسانی در جامعه زمانی میسر خواهد بود که جوانان در عرصه‌های گوناگون اجتماع مشارکت و حضور فعال داشته باشند.

سازمان ملی جوانان براساس قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، جهت ساماندهی اساسی امور جوانان کشور تشکیل شد.

از اهداف مهم سازمان ملی جوانان می‌توان به مسایلی همچون، حل مسایل جوانان اعتلا و رشد نسل جوان کشور و استفاده بهینه از استعدادها و توانایی‌های نسل جوان اشاره داشت.

این سازمان دارای وظایفی از قبیل: مطالعه و پژوهش در حوزه های راهبردی امور جوانان، تدوین برنامه جامع ساماندهی امور جوانان کشور، دریافت گزارش عملکرد دستگاه های اجرایی مرتبط با امور جوانان و بررسی فعالیت های این دستگاه ها، مطالعه و بررسی قوانین و مقررات مربوط به جوانان، تهیه گزارش وضعیت جوانان کشور در سطح ملی، ارایه شیوه‌های مناسب برای استفاده بهینه از استعدادها و توانایی های جوانان و... می‌باشد.

ادارات استانی این سازمان نیز با دنباله‌روی از همین رویکرد مدیریتی وظیفه دارند تا نقش ستادی سازمان را در استان‌ها پیگیری نموده و با حضور فعال و موثر در بدنه تصمیم‌گیری استان از یکسو و ارتباط دوسویه با جوانان و تشکل‌ها و سازمان متولی امور جوانان از سوی دیگر، به رصد مسایل، مشکلات و واقعیات مرتبط با جوانان استان و نیز قابلیت‌ها و ظرفیت‌ها پرداخته و با نگاهی خود گرایانه به ارایه راهکارهای مناسب برای رفع موانع پیشرفت علمی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی جوانان و توانمند سازی و ارتقای آنان در همه جنبه‌های مزبور بپردازند.

همچنین نظر به اهمیت و ضرورت اهتمام به امور جوانان و نقش ارزنده‌ی جوانان فعال و امیدوار، پرنشاط و شاداب، خلاق و مبتکر در جهت ارتقای مادی و معنوی کشور و همچنین با عنایت به ویژگی‌ها و مقتضیاتی که معمولاً ظهور، غلبه و تشدید آن در سنین نوجوانی و جوانی است. از دیگر عملکردهای سازمان ملی جوانان می‌توان به موارد ذیل اشاره داشت:

- تشکیل کمیسیون های تخصصی تعلیم و تربیت، اوقات فراغت، ازدواج، امور اجتماعی و سیاسی و اشتغال.

- طرح و تدوین منشور تربیتی نسل جوان و اهداف تفصیلی و خط مشی اجرایی و اقدامات اجرایی سایر دستگاه‌ها در رابطه با منشور.

- انجام مطالعات و تحقیقات (تالیف و ترجمه) و حمایت از پایان نامه های دانشجویی

- برگزاری اجلاس‌ها و نشست‌ها

- فعال سازی شورای جوانان استان‌ها

- انجام فعالیت های بین المللی

- انجام فعالیت های تبلیغی و انتشاراتی

- راه اندازی مرکز کامپیوتر

- اجرای طرح های ویژه: مشارکت جوانان در سازندگی (طرح همیاران جوان)

- طرح مشارکت جوانان از طریق سازمان های غیر دولتی جوانان

- طرح حمایت و توسعه مراکز خدمات مشاوره‌ای

- طرح ایجاد و توسعه مراکز اطلاع رسانی جوانان

در سال های گذشته نیز علاوه بر فعالیت های انجام شده فوق طرح های زیر نیز اجرا شده است.

- طرح گفتگو و مشاوره ملی جوانان

- طرح ساماندهی امور اجتماعی جوانان

- طرح حمایت از فعالیت های فراغتی جوانان و دستگاه های اجرایی در زمینه مسایل جوانان

- طرح شناسایی و ساماندهی نخبگان جوان.

یکی دیگر از مسایلی که نسل جوان با آن همیشه مواجه بوده‌اند، وجود فاصله و شکاف عمیق بین دو نسل در نگرش و باورهای موجود در کشور بوده، که نسل جوان را برای دسترسی فعال و سازنده به سطوح مختلف از قبیل مدیریتی جامعه و مشارکت فعال در امور دچار مشکل کرده‌اند و به نظر می‌رسد شکاف موجود هنوز وجود دارد. تحقیقاتی نیز برای ارایه راهکار جهت برطرف نمودن یا کمرنگ کردن شکاف صورت گرفته است. اما همچنان این موضوع ادامه دارد.

گرچه این نوع فعالیت‌ها و مطالعات در مورد جوانان صورت گرفته، اما جوانان همیشه به دلیل خصلت جوان بودن خود دارای مطالباتی می‌باشند و سازمانی که در این خصوص می‌تواند با حمایت و شناختی که از جوان دارد نسبت به حل مشکلات گوناگون آنان اقداماتی انجام دهد و به نسل جوان ارایه کند. اما متأسفانه نسل جوان کشور با فعالیت‌های این سازمان و عملکردهای آن به طور کامل آشنایی نداشته و اعلام می‌دارند چرا برای حل مشکلات قشر جوان اقدامی صورت نمی‌گیرد.

سازمان جوانان با برگزاری اجلاس‌ها و نشست‌های علمی سعی در بررسی موضوعات و مشکلات بنیادی جوانان دارد. هر چند در کارنامه فعالیت‌های این سازمان نشر کتاب، فصلنامه، بروشور و مواردی از این قبیل وجود دارد، اما چه مقدار از آن در بین جوانان توزیع می‌شود؟ آیا فقط مشکل جوانان ازدواج، طلاق و مسکن است؟ بیشترین تحقیقات و نشست‌ها در این خصوص صورت گرفته اما توانسته این مشکل را به صورت جدی حل کند؟

بهتر نیست سازمان ملی جوانان برای ارایه کلیه خدماتی که به جوانان کشور ارایه می‌دهد با رسانه‌هایی همچون نشریات، صدا و سیما و... همکاری بیشتری نماید تا همگان از نگاه کمرنگ به عملکرد این سازمان چشم پوشیده و به عنوان یک مکان امن برای ارایه‌ی مشکلات و حل و رفع آن به صورت علمی اقدام نمایند؟

تأمین و تضمین نمود. وی به صنعتگران داخلی کمک مالی می‌کرد و امکان رقابت را برای صنعت خارجی به شیوه‌های گوناگون تضعیف نمود.

امیرکبیر در سیاست مذهبی تسامح و تساهل داشت و در زمان صدارت اعظمی وی اقلیت‌های مذهبی در اجرای مراسم مذهبی خود آزاد بودند.

درباره‌ی شخصیت امیرکبیر باید گفت: وی مردی کاردان، متفکر، دقیق، نکته‌سنج، جسور و بی‌باک و دلیر بود. رفتاری متین و سنگین و مناعت طبع داشت. هرگز به خواری تن نداد. وی مظهر وطن‌پرستی بود و جز سعادت و وطنش خیالی در سر نداشت و ذره‌ای از منافع ایران را برای منفعت‌پرستی خود به بیگانگان عرضه نکرد. دوره‌ی صدر اعظمی وی، یکی از درخشان‌ترین دوره‌های تاریخی ایران است. امیرکبیر را باید به واقع یکی از خدمتگزاران و حافظان دولت و ملت ایران دانست که برای پیشرفت و وطنش از هیچ اقدامی فروگذار نکرد.

وی همواره مورد حسادت کسانی بود که تحمل نداشتند نفوذ و قدرت او را ببینند و امیر را مانعی بر سر راه دستیابی به اهداف و منافعشان می‌دیدند. عوامل قتل امیرکبیر، مهدعلیا- مادر ناصرالدین شاه- با همراهی میرزا آقاخان نوری بودند که منافع خود و کشور تحت‌الحمایه خود را در خطر می‌دیدند. امیرکبیر در روز جمعه هفدهم ربیع‌الاول سال ۱۲۶۸ هجری در حمام فین کاشان به ضرب تیغ میرزا علی‌خان فراشیاهی به قتل رسید. انگیزه‌ی اصلی در ناپدید کردن امیرکبیر، اندیشه‌ی تجدید صدارت او بود. زمامداری وی به حدی درخشان بود و تأثیر آن تا اندازه‌ای در دل شاه عمیق بود که هیچگاه از فکر بازگرداندن او به وزارت دست بر نمی‌داشت.

بسیاری از منابع بر این نظرند که پس از گذشت چند روز از قتل امیرکبیر ناصرالدین شاه از اقدام خود پشیمان شد و درصدد تنبیه و مجازات عاملان مرگ وی برآمد.

مورخین معاصر ناصرالدین شاه یا از ترس مجازات و یا به صرف حفظ مقام و تقرب یافتن به دربار، فاجعه‌ی قتل امیرکبیر را پرده‌پوشی کردند؛ اما در عین حال توانستند از عظمت روح و فکر آن آزادمرد چشم‌پوشی کنند و بسته و گریخته مطالبی را درباره‌ی عظمت و اهمیت شخصیت امیرکبیر ذکر کردند.

منابع:

- ۱- امیرکبیر و ایران، دکتر فریدون آدمیت، انتشارات خوارزمی، تهران ۱۳۶۲.
- ۲- ایران در دوره سلطنت قاجار، علی‌اصغر شمیم، مؤسسه انتشارات مدبر، چاپ دهم، ۱۳۷۴.
- ۳- جامعه‌شناسی نخبه‌کشی، علی رضاقلی، نشر نی، چاپ بیست و هفتم، ۱۳۸۶.
- ۴- تاریخ روابط خارجی ایران در ابتدای دوران صفویه تا پایان جنگ دوم جهانی، عبدالرضا هوشنگ مهدوی، انتشارات امیرکبیر، تهران، ۱۳۸۱.